

6. Раппопорт П.А. Очерки по истории русского военного зодчества X – XIII вв. /Материалы и исследования по археологии СССР. № 52 – Том V. – Москва-Ленинград. Издательство Академии наук СССР, 1956 – 184с.
7. Субтельний Орест. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука; Вст. ст. С.В. Кульчицького. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
8. Ткачоў М. Замкі і людзі / М. Ткачоў. – Минск: Навука і тэхніка, 1991. – 184 с.
9. Чантурия В. А. История архитектуры Белоруссии. – Минск, 1977. – 295 с.
10. Шуази Огюст. История архитектуры. Auguste Choisy. Histoire de l'Architecture. Перевод с французского Е.Г. Денисовой - Москва: Издательство Всесоюзной Академии Архитектуры, 1937.- Т.2. – 694с.
11. Шперк В.Ф. История фортификации. – Москва: изд. ВИА, 1957. Режим доступа: http://www.fortification.ru/library/shperk_f/040.html
12. Bogdanowski J. Architektura obronna w krajobrazie Polski: Od Biskupina do Westerplatte. – Warszawa - Krakow: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996. – 612s.
13. Dybas Bogusław. Fortece Rzeczypospolitej. Studium z dziejów udowy fortyfikacji stałych w państwie polsko-litewskim w XVII wieku. Toruń: Wyd. Towarzystwa naukowego w Toruniu, 1998 - 382s.
14. Guerquin B. Zamki w Polsce. – Warszawa: Arkady, 1984. – 348s.
15. Krassowski W. Dzieje budownictwa i architektury na ziemiach Polski. Wydawnictwo Arkady. 1990. Т.2.
16. Siemianczuk Hienadz. Z problematyki Wschodnioeuropejskiego zamku w sredniowieczu // Zamek i dwor w sredniowieczu od XI do XV wieku. Pod red. Jacka Wiesiolowskiego. – Poznan, 2001. Интернет ресурс: камунікат – Білоруська Інтернет-бібліотека. Режим доступа: <http://kamunikat.fontel.net/www/knizki/historia/castrum/index.htm>

Ігор Оконченко

магістр архітектури

старший викладач

Київського національного університету

культури і мистецтва, Львівська філія

ПІВНІЧНО-СХІДНЕ ПРЯСЛО УКРІПЛЕНЬ ЖОВКІВСЬКОГО ЗАМКУ. ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ

У даній публікації стисло викладено результати комплексних досліджень північно-східного прясла укріплень жовківського замку.

Ключові слова: фортифікація, укріплення, оборонна лінія, фронт, башта, бастион, равелін, фоса, гласис, оскарпування.

Відомо, що будь-який замок містить поєднання різних функцій, серед яких основними є резиденційно-житлова і оборонна. Жовківський замок дійшов до нашого часу зі значною кількістю пізніших нашарувань немілітарного характеру, внаслідок чого його оборонна функція виражена не чітко, тому з метою унаочнення естетичних та історичних цінностей жовківського замку як пам'ятки, фахівцями неодноразово наголошувалося на необхідності реставрації, ознакування та відтворення замкових фортифікацій [6; с. 158-172].

Історична ретроспектива.

Згідно офіційної версії, поданої С.Барончом – Жовківський замок був закладений С. Жолкевським у 1594 р. [14; С. 8]. Для замку було вибрано територію, підхід до якої з південного сходу, південного заходу і північного заходу був ускладнений гідрологічними чинниками. Спорудження замку завершено у 1606 році [2; с. 26]. З 1626 р. (за панування у Жовкві Даниловичів) – жовківський замок розпочали укріплювати земляними валами [14; с. 24]. В результаті цих фортифікаційних робіт – укріплення замку були посилені бастионовим поясом.

У 1670 р. Жовква перейшла у спадок Я. Собеському, який, ставши польським королем у 1674 р., розпочав роботи по перебудові жовківського замку, перетворивши його з неприступної твердині на королівську резиденцію [18; с. 41]. За Я. Собеського під керівництвом будівничих П. Бебера та А. Лоцці у замку здійснено ряд змін та добудов [13; с. 567]. Шатрові дахи башт було замінено на банеподібні, окрім того, у замку було збільшено габарити більшості віконних проемів (це свідчить про те, що оборона була винесена далеко в передполе).

У 1740 р. Жовква перейшла у власність М. К. Радзивілла. За його безпосереднім розпорядженням у 1741-1742 рр. у замку здійснено ряд незначних перебудов [3; с. 108]. Хоча за М. К. Радзивілла активних робіт при укріпленнях не зафіксовано, згадка 1753 р. дає інформацію про закупку ним у Львові великої кількості артилерії для власних потреб [19; с. 136]. Можна припустити, що львівські гармати були використані для посилення та якісного покращення артилерійського парку жовківського замку.

У 1787 р. жовківський замок купив А. Юзефович (з того часу – розпочалась руйнація замку) [14; S.80].

У 1887 р. власником замку став А. Глодовський, за його наказом, з метою розпродажу будівельного матеріалу, було розібрано, окрім іншого, південно-західну наріжну башту. Загальну картину руйнації Жовківського замку доповнила пожежа 1915 р. [18; S.25]. На початку XX ст. замок було частково відреставровано. Можна констатувати, що до нашого часу замок не зберіг свого первісного неприступного вигляду через зміни і перебудови, які вносив кожен із власників.

Стан укріплень на досліджуваний період.

У замку, що дійшов до нашого часу, в загальному об'ємі збереглися замкові корпуси, зовнішні мури і башти (крім західної, яка розібрана до першого ярусу), окрім того – в терені збереглися значні фрагменти оскарпування передзамкової фosi.

Земляні укріплення замку, на відміну від мурованих, збереглися лише частково і в стані сильної руйнації, що значно ускладнює їхню ідентифікацію та можливість відтворення цих укріплень на період їх мілітарного функціонування: із замкових бастионних укріплень у рельєфі прослідковуються залишки північного бастиону, південно-західна частина замкових бастионних укріплень була знівельована частково (фрагменти цих укріплень, можливо, збережені в тілі тераси, яка була насипана за часів Я. Собеського у 80-х рр. XVII ст. для влаштування парку), залишки південно-східного і північно-східного прясел замкових бастионних укріплень теж знівельовані і їх можна ідентифікувати лише по історичних картах Жовкви та в процесі археологічних досліджень.

Аналіз матеріалів, дослідження терену.

Аналізуючи зображення укріплень (або їх залишків) на історичних картах і планах Жовкви [17], [10], [11], приходимо до висновку, що бастионні фортифікації замку були розташовані по контуру замкових мурів, зі сторони міста замок був захищений фосою і земляними укріпленнями (валами), які становили значну загрозу для міста, оскільки передзамкова площа і прилягаюча до неї забудова повністю прострілювались з замкових укріплень.

Згідно інформації, поданій в інвентарному описі 1750 р. – замок був відділений від середмістя фосою і валом. Очевидно, що в період зведення замкових бастионних укріплень, з боку середмістя також було насипано бастиони, схематичне зображення яких прослідковується на карті Міга датованій 1779-1782 рр. [17] Функціональну необхідність існування укріплень зі сторони середмістя обґрунтовує С. Маролюа (Marolois S. Fortification au architecture militaire. – Hague, 1615. – Maxime I.), який наполягає на підкресленій відокремленості замку від міста: «Укріплення замку й міста необхідне, щоб зберегти їх від ворога, а також, щоб тримати місто у шорах. Для цього корисно і можливо створити водну перепону, тримати охорону для замку, щоб ніхто не міг жителів замку турбувати» [4; с. 33]. Дана цитата висвітлює принципову різницю між середньовічним замком феодала і ренесансним замком-резиденцією магната: у часи небезпек магнатський замок-резиденція відмежовувався від населення з прилеглих територій і слугував захистом лише власникам замку, на відміну від нього – замок феодала (у розумних межах) давав прихисток всім мешканцям підлеглої території не залежно від їх соціального статусу та положення.

Як згадувалось вище, до нашого часу з боку середмістя не збереглося передзамкових укріплень (окрім віднайдених фрагментів контрескарпу фosi), хоча ще в середині XVIII ст. замкові укріплення зі сторони міста були в хорошому стані, оскільки інвентар з 1750 р. подає інформацію, що перед фронтальним крилом замку зі сторони ринку був вал і фоса з водою, звідний міст і мости біля брами [18; с. 46]. Фоса була оскарпована [18; с. 125]. Детальну інформацію про елементи передзамкових укріплень містить Інвентарний опис жовківського замку за 1743 р. [1]. «...брама мурована навпроти ратуші, перед нею – міст старий з поручнями з обидвох сторін, ... також звідний міст на двох ланцюгах з кільцями залізними на валу з обидвох кінців окованими, з рихвами (металевими кільцями для скріплення) і чопами (цапфами), ворота подвійні, укріті залізною бляхою з полосами залізними на гвіздках, у воротах – фіртка з металевими ґратами. В тій брамі-настил.. (вибірка тексту і переклад автора)»... Зображення фosi подано на плані замку, опублікованому Т. Бернатовичем [15; с. 207] (Призамкова фоса, викреслена на цьому плані, має спрощену геометрію нарису нехарактерну укріпленням даного періоду і є непридатною для мілітарного функціонування (прим. автора)).

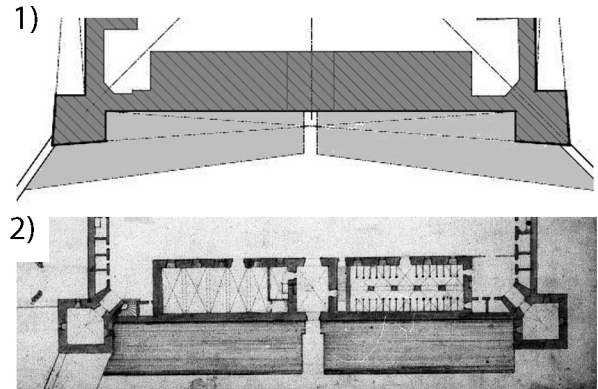

Рис. 1. 1) Схема розташування фosi перед північно-східним пряслом жовківського замку згідно результатів археологічних досліджень; 2) Фрагмент плану жовківського замку, поданого Т. Бернатовичем як план авторства А. Кастелло (1740-1742 рр.)

А вже в наступному столітті, згідно згадки, яка походить з 1863 р., замок дуже понищений, перед фронтальним крилом, на місці давніх валів і фоси, мешканці цієї частини замку заклали собі садочки [13; S.588]. Вочевидь, замкові бастионні укріплення і фоса з валами перед замком були знівельовані в кінці XVIII ст., коли для звільнення територій під забудову, розпочалося інтенсивне нищення укріплень, які втратили своє оборонне значення.

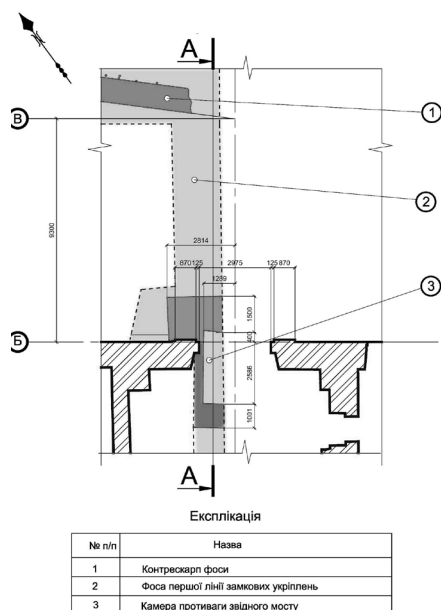

Рис. 2. План першого ярусу брами жовківського замку з зображенням траншеї, згідно археологічних досліджень 2009 р. [5]

Вперше локалізація передзамкової фоси в терені з встановленням її начерку та визначенням габаритних розмірів була проведена у 2002 р. в процесі дослідження технічної траншеї біля північної башти жовківського замку. В результаті проведених робіт, окрім іншого, було зафіксовано напрям фоси на досліджуваному відтинку, який вказував на значне звуження фоси у бік замкового в'їзду [7; с. 204-207].

У 2009 р. в результаті проведених археологічних досліджень [5] було віднайдено камеру звідного мосту (з залишками елементів звідного мосту) та ряд фрагментів контрескарпу фоси, досліджено залишки фоси у рівні в'їзду та підтверджено напрям фоси, визначений Оконченко О. М. та Оконченко І. В. у 2002 р.

У процесі реставраційних робіт для повноцінного відновлення культурно-естетичного потенціалу жовківського замку планується, окрім реставрації існуючих мурів та башт, ознакувати та частково відтворити земляні замкові укріплення, які створять завершений образ укріпленого замку-резиденції.

Базуючись на поєднанні вищезгаданого фактичного матеріалу з базовими знаннями по фортифікаціях XVI-XVII ст. було виконано реконструкцію північно-східного фронту укріплень Жовківського замку [8]. Замкові бастионні укріплення, були виконані на засадах староголандської школи бастионної архітектури, для якої були характерні низькі земляні бастиони. Староголандська школа набула широкого розповсюдження у Східній Європі близько 1620 р. [16; S.112].

Реконструкція північно-східного фронту укріплень Жовківського замку.

Укріплення замку зі сторони середмістя складались з двох оборонних ліній:

Перша лінія складалась з куртини і фланкуючих її наріжних елементів, перед якими йшла заводнена оскарпована фоса зіркоподібного прорису у плані (з кюветом, звужена у точці в'їзного вузла і розширена в

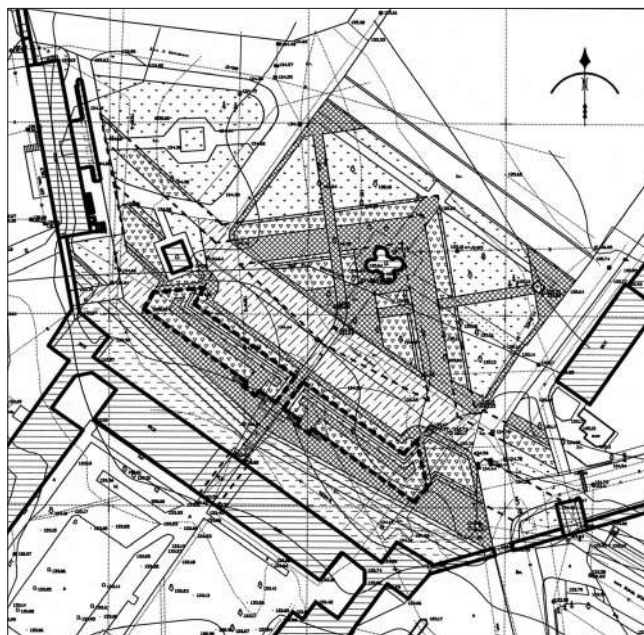

Рис. 3. Проект відтворення і ознакування північно-східного фронту фортифікацій жовківського замку. Фрагмент [8]

районі чол наріжників – аналогічна фосі збарзького замку). Проїзд у замок через фосу першої лінії влаштовано через міст, північно-східна частина якого – стаціонарна, а південно-західна (розміщена в притул до куртини (замкової стіни)) – підйомна.

Друга лінія складалась з валу, фоси, рavelіна і гласису. Вал на даному відтинку складався з двох півбастионів (фрагмент північно-східного півбастиону – зображено на карті Міга [17]), об'єднаних куртиною, по центру якої було влаштовано проїзд. Куртина з проїздом була прикрита (захищена) рavelіном (згідно вимог до спорудження в'їзних вузлів укріплень XVI-XVII ст. та згідно результатів аналізу огляду будівельної траншеї під час перебудови фонтану на площі Вічевій у м. Жовкві. Аналог – в'їзний блок з рavelіном у замку в Золотому Потоці). Перед валом навкруг рavelіна йшла фоса з влаштованим у ній кюветом, за фосою (згідно правил побудови укріплень XVI-XVII ст.) був гласис з прикритим шляхом (на його існування в минулому вказує нехарактерний габаритний розмір сучасної площі Вічевої, оскільки сильно розвинене передполе було характерним і

необхідним атрибутом існування замків XVI-XVII ст., а згідно даної реконструкції планувальна структура історичної ринкової площі (її габарити) була іншою, а межі історичної ринкової площі були зміщені у напрямі на північний схід відносно її сучасних меж. Вийзд з рavelіна зорієнтований у напрямі глиньської брами.

У зонах проїзду другої лінії – через фosi були влаштовані мости, кожен з яких складався із стаціонарної та звідної частини.

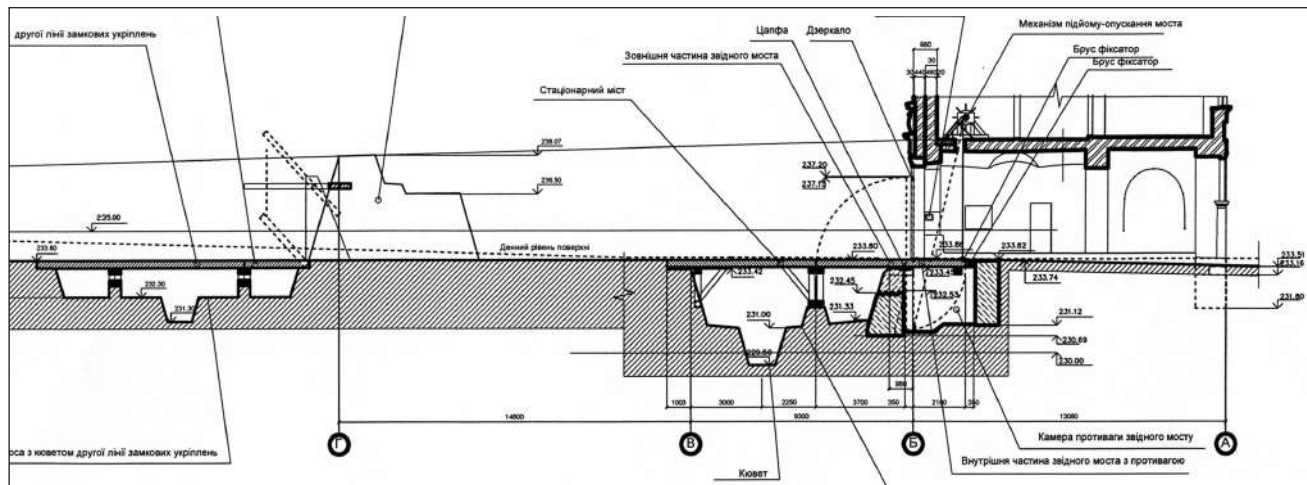

Рис. 4. Реконструкція північно-східного фронту фортифікацій жовківського замку. Перетин 1-1. Фрагмент [8]

Звідний міст першої лінії північно-східного фронту укріплень Жовківського замку. Аналіз матеріалів, дослідження терену.

Звідний міст, окрім іншого, згаданий в інвентарі жовківського замку за 1743 р., а в пізніших інвентарних описах 1840-1846 рр. звідний міст не згадується.

При археологічних дослідженнях в'їзного вузла існуючого жовківського замку проведених в 2009 р. – було знайдено залишки камери, у плані наближеної до прямокутника, верхні відмітки мурування якої розміщені нижче від сучасного рівня проїзду на 8-10 см. Згідно результатам археологічних досліджень – передня стінка камери виходила за межі фасадної стіни замку, а мурування камери на досліджуваному відтинку є автономним, воно не зв'язане розчином і не перев'язане кладкою конструктивно з фундаментом існуючої в'їзної брами. У нижньому рівні камери (на її робочій поверхні станом на період її функціонування) – лежать збережені фрагменти дерев'яних конструкцій мосту. Аналізуючи дані археологічних досліджень та порівнюючи їх результати з існуючими аналогами-приходимо до висновку, що віднайдений археологами об'єкт – це камера протизв'язного моста.

У грудні 2009 р автором та археологом Т.Іванишином було зроблено ряд архітектурних зондажів у районі в'їзного вузла. Результати зондажів виявились досить несподіваними: окрім іншого, стіни досліджуваного відтинку замку – неодночасові, прослідковується мінімум три будівельних періоди; у зондажі в рівні другого ярусу сучасної в'їзної вежі замку було виявлено фрагмент прийомного отвору порта підйомного механізму звідного моста (залишки його верхньої частини арки), з лицевої сторони фасадної стіни – залишки отвору прийомного порта приховані декоративним фронтоном існуючого обрамлення порталу. З північного боку від в'їзду, нижче пілястри існуючого обрамлення порталу археологами виявлено декоративний валик та камінь бази колони порталу ранішого періоду, обрамлення якого було значно вужчим від обрамлення існуючого порталу. Аналізуючи історичні фотографії замкового в'їзного вузла – бачимо над проїздом нехарактерні вузькі і непропорційно видовжені віконні проєми з обрамленням не білокам'яним, а виконаним з штукатурки, дані проєми (їх центри) розміщені на осях гіпотетично прорисованих геометричних ліній підйому ланцюгів моста. Все вищесказане та характер кладки каменів декоративного обрамлення існуючого порталу вказують на той факт, що існуючий декоративний портал було виконано після демонтажу звідного мосту та його механізмів у зв'язку з втратою замком мілітарних функцій. У фасадній стіні замку на північ і на схід від в'їзду – у стінах зафіксовано ряд виломів і закладень з вкрапленнями великорозмірних каменів та цегли інших періодів, намість такого необхідного функціонального атрибута замкових в'їзних брам 16-17 ст, як амбразури бійниць – не виявлено, хоча на їх існування (в минулому) побічно вказують пізніші закладення і тріщини у місцях локалізації бійничних амбразур згідно геометричних побудов передполя та обрахунків секторів обстрілу. Склепіння в'їзної брами над проїздом – пізніше по часу від мурування зовнішньої фасадної стіни і виконано із використанням різночасової цегли вторинного застосування.

Перед проектантами було поставлено вимогу: відтворити робочий замковий звідний міст (з усіма механізмами) за умови пристосування його габаритів і рівнів до існуючого (пізнішого) обрамлення portalу. В інвентарному описі замку 1743 р. згадуються зовнішні ланцюги звідного моста і настил всередині в'їзної брами; у зондажі на внутрішній частині фасадної стіни у рівні другого ярусу локалізовано південно-західний прийомний порт ланцюга підйомного мосту; на дні камери лежить обрубаний фрагмент полотна мосту. Співставлення цих і вищеподаних фактів вказує на те, що у жовківському замку у різні періоди мілітарного функціонування використовувалось декілька принципових схем влаштування підйомного моста:

Принципова схема №1. Для влаштування звідного мосту згідно цієї схеми необхідно: міст, який складається з зовнішньої і внутрішньої частин, урівноважених на цапфах; ланцюги зафіксовані кунами наприкінці внутрішньої частини моста, до якої прикріплено противагу. Ланцюги, через отвори у склепінні, потрапляють у машинний зал (розміщений на другому ярусі в'їзної вежі), де і відбувається керівництво операціями підйому-опускання. Аналог-влаштування звідного мосту у П'ятничанській вежі [9; с. 276-278].

Принципова схема №2. Для влаштування звідного мосту згідно цієї схеми необхідно: міст, який складається з зовнішньої і внутрішньої частин, урівноважених на цапфах; ланцюги зовнішньої частини підчеплені до зовнішніх виступаючих важелів противаг, які, при підйомі моста лягають у вертикальні щілини (на місці яких у даний момент – віконні прорізи над проїздом). За допомогою ланцюгів важелі противаг з внутрішньої сторони підпорядковані підйомним механізмам (які розміщені на другому ярусі в'їзної вежі), де і відбувається керівництво операціями підйому-опускання. Аналогічна схема влаштування звідного мосту була застосована в замку Чернелиці (про що свідчать збережені вертикальні проєми прийомних портів важелів противаг).

Принципова схема №3. Для влаштування звідного мосту згідно цієї схеми необхідно: міст, який складається з зовнішньої і внутрішньої частин, урівноважених на цапфах; одні ланцюги підчеплені до кінця зовнішньої частини моста, а інші (при наявності противаги) підчеплені до внутрішньої частини моста. Ланцюги зовнішньої частини мосту – через прийомні порти (які розміщені у фасадній стіні у рівні сучасного фронту існуючого оздоблення portalу) зв'язані з машинним залом, розміщеним у другому ярусі, а ланцюги внутрішньої частини мосту зв'язані з машинним залом через отвір у склепінні. Механічна схема роботи даного звідного моста вимагала синхронної роботи двох барабанних механізмів: перший – піднімає зовнішню частину мосту, а другий (одночасно з першим) опускає внутрішню частину моста з противагою (і навпаки). Аналогічна схема влаштування звідного мосту викладена в працях Віоле-ле-Дюка [20; с. 358].

Принципова схема №4. Для влаштування звідного мосту згідно цієї схеми необхідно: міст, який складається лише з зовнішньої частини зафіксований цапфами; ланцюги зафіксовані наприкінці зовнішньої частини моста; ланцюги через прийомні порти (які розміщені у фасадній стіні у рівні сучасного фронту існуючого оздоблення portalу) потрапляють у машинний зал (розміщений на другому ярусі в'їзної вежі), де і відбувається керівництво операціями підйому-опускання. При застосуванні даної принципової схеми влаштування механізму звідного мосту – внутрішня частина мосту з противагою стає непотрібною (тому частину мосту з противагою – відрубали, а камеру – засипали). Влаштування механізму звідного мосту згідно четвертої принципової схеми – згадується в інвентарному описі жовківського замку станом на 1740 р. Аналогічна схема влаштування звідного мосту викладена в працях О. Шузі [12; с. 529, рис. 368, схема С].

Розглянувши чотири принципові схеми влаштування механізмів підйомного моста та можливість їх адаптації до існуючого portalу з його заданим проємом і габаритом дзеркала – авторами було вибрано до втілення схему №1 як таку, що відповідаючи всім вимогам і умовам, максимально гармонійно вписується в існуюче середовище, дозволяє залишити без втручань існуюче обрамлення в'їзду і. т. п.

Відтворення звідного мосту першої лінії північно-східного фронту укріплень Жовківського замку.

При відтворенні звідного моста використано методик, розроблену Ю. Токарським [9; с. 276-278], згідно неї, проектування звідного моста включає в себе взаємоп'єднання декількох основних елементів: 1) проектування системи підйому-опускання моста; 2) проектування системи стопоріння механізмів підйому-опускання моста. Важливим фактором є взаємоузгодження дії вищезазначених елементів у процесі функціонування. На основі віднайдених даних та користуючись вищезазначеною методикою – була проведена реконструкція звідного моста жовківського замку.

Згідно методики Ю.Токарського – розміри дзеркала сучасного portalу дають можливість визначити ширину та довжину зовнішньої частини звідного мосту від осі обертання (цапфи) до зовнішнього краю. Слід звернути увагу на той факт, що ширина і висота моста менші ніж ширина і висота дзеркала. Довжина внутрішньої частини мосту (частини від осі обертання до його внутрішнього краю) залежить від габаритів камери. Внутрішня частина мосту – вузла від зовнішньої. Ширина передзамкового рову значно більша від габаритів дзеркала існуючого оздоблення portalу, що вказує на потребу влаштування стаціонарної частини моста.

Влаштування системи підйому-опускання моста: у зовнішній частині камери, на коронку муру камери, встановлюється дерев'яний брус з підготованими під цапфи гніздами. Точку розміщення осі обертання слід вибирати з таким розрахунком, щоб забезпечити максимально точне прилягання зведеного моста до вертикалі

фасадної стіни замку. Довжина внутрішньої частини моста регламентована габаритами камери, тому вона вужча і коротша від зовнішньої частини, яка регламентована лише габаритами дзеркала. У зв'язку з різницею габаритних розмірів зовнішньої і внутрішньої частин мосту та з метою уможливлення роботи механізму підйому-опускання – виникає потреба у противазі, а так як глибина камери не дуже велика – груз противаги слід монтувати знизу між повздовжніми брусами внутрішньої частини мосту. Два ланцюги нижніми кінцями, за допомогою кун, приєднані до внутрішньої частини моста з противагою, а верхніми кінцями (проходячи через прийомний проєм у стелі приміщення) фіксуються по краях барабану, який розміщений на другому ярусі в'їзної вежі у машинному залі, де і відбувається керівництво операціями підйому-опускання.

Піднімально-опускальні операції зі звідним мостом здійснюються після зняття фіксаторів (що утримують міст в вертикальному положенні) шляхом плавного пуску руху барабану. Важча, внутрішня частина моста опускається в камеру противаги, у той-же час зовнішня частина мосту займає вертикальне положення у якому і фіксується. Операція опускання мосту здійснюється у зворотному порядку шляхом обертання барабану в іншому напрямку, лише слід витратити додаткове зусилля на подолання тертя в опорах і подолання опору, пов'язаного з різницею ваги зовнішньої і внутрішньої частини звідного моста.

Система стопоріння механізмів підйому-опускання моста являє собою рухомо закріплений дерев'яний брус, що гострим кінцем (зубом) входить в опорні виїмки барабану.

Відновлення, реконструкція та ознакування укріплень північно-східного фронту Жовківського замку, окрім іншого, значно збагатить урбаністичний краєвид, сприяючи створенню неповторного валору історичного міста.

Список використаних джерел та літератури:

1. Інвентарний опис жовківського замку за 1743 р. Копія з приватної збірки П'єх Н.
2. Каліка Я.Ф., Яремич Г.Р. Нестеров. путівник. – Львів: «Каменярь», 1990. – 126 с.
3. Ковальчик Є. Святина слави роду Радзивиллів у замку в Жовкві. // Історична, мистецька, архітектурна спадщина Жовкви. Проблеми охорони, реставрації, використання / Збірник матеріалів українсько-польського науково-практичного семінару. – Жовква; Львів, 1998. – С. 106-113.
4. Липа К. Малі міста Поділля XVI-XVIIст. проблема стилю // Архітектурна спадщина України. – Київ: „Українознавство”, 1997. – 4 – С. 30-39.
5. Лукомський Ю., Іванишин Т. Археологічно-архітектурні дослідження оборонних споруд та вузла в'їзної брами замку у місті Жовква 2009 р. // Матер. наук. конф. «Жовква крізь століття» 22-24 квітня 2010 р. Державний історико-архітектурний заповідник у м.Жовкві. Науковий збірник випуск 1. – Жовква, 2010. – ст.40-50.
6. Оконченко О.М. Дослідження оборонних укріплень ядра жовківського замку станом на перший період уфортифікування // Матер. наук. конф. «Жовква крізь століття» 22-24 квітня 2010 р. Державний історико-архітектурний заповідник у м. Жовкві. Науковий збірник випуск 1. – Жовква, 2010. – ст.158-172.
7. Оконченко О.М. Дослідження земляних укріплень жовківського замку // Архітектура: Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – Львів: НУЛП, 2004. – №505. – С. 202-207.
8. Проектні і досліджувальні роботи на пам'ятці архітектури національного значення (охорон. №385) – замку у м. Жовква Львівської області, пл. Вічева №2. Реставрація передзамкових оборонних споруд та вузла в'їзної брами. Замовник - державний історико-архітектурний заповідник у м.Жовкві. Виконавець – приватне підприємство «Ярко і К». Графічна реконструкція північно-східного фронту жовківського замку. ГАП Цимбалюк С., дир. Чурилик Я., автори Оконченко О., Оконченко І.
9. Рожко М. Токарський Ю. Звідні мости- елемент структури оборонних укріплень давньоруського міста. (До питань інженерної реконструкції механізму підйому моста). //Записки НТШ. Праці Секції мистецтвознавства. Том ССХХVII. Львів, 1994. – С. 259-278.
10. ЦДІА України у Львові. Ф.№146, оп.№88, спр.№1139 (1841 рік) Брульйон – план м. Жовкви.
11. ЦДІА України у Львові. Ф.№186, оп.№5, спр.№234 (1854 рік) Кадастрова карта м. Жовкви. – 4 Арк., I ч., арк 2.
12. Шуази Огюст. История архитектуры. Auguste Choisy. Histoire de l'Architecture. Перевод с французского Е.Г. Денисовой - Москва: Издательство Всесоюзной Академии Архитектуры, 1937. – Т.2. – 694с.
13. Aftanazi R. Materiały do dziejów rezydencji. – Warszawa: Polska academia nauk, 1990. – Т.VIIa. – 696s.
14. Baroncz S. Pamiatki miasta Zolkwi. –Lwow: Drukiem Piotra Pillera, 1852. – 139s.
15. Bernatowicz T. Rezydencja Sobieskich i Radziwillow w Zolkwi w swietle nieznanego planu Antonia Castello // Ikono Theka. Prace Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego. – Warszawa: w-wo Neriton, 1998. – №13.
16. Bogdanowski J. Architektura obronna w krajobrazie Polski: Od Biskupina do Westerplatte. – Warszawa – Krakow: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996. – 611 s.
17. Mieg F. von, Karte des Koenigreiches Galizien und Lodomerien, 1779-1782, Kriegsarchiv in Wien, Nr. B. IXa. –390 s.
18. Osinski M. Zamek w Zolkwi. – Lwow: Nakladem tow. Opieki nad zabytkami sztuki i kultury we Lwowie, 1933. – 143 s.

19. Tomkiewicz W. Dzieje obwarowan' miejskich Lwowa. // Kwartalnik architektury i urbanistyki. Tom XVI Panstwowe wydawnictwo naukowe. Warszawa - 1971.
20. Viollet-le-Duc M. Dictionnaire raisonne de l'Architecture Francaise du XIe au XVIe siecle. Paris: A. Morel, 1869. – Tom. 7 – 570с.

Олександр Волков

директор ТЗОВ «Customs-Service»

м. Львів

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЗЕМЛЯНИХ І ДОВГОТРИВАЛИХ УКРІПЛЕНЬ ЛЬВОВА ПЕРЕД ПЕРШОЮ СВІТОВОЮ ВІЙНОЮ

Узагальнено відомості різних авторів, стосовно історії виникнення австрійських укріплень другої половини XIX – початку XX століть у межах та навколо Львова. Подано результати, проведених автором на місцевості, досліджень з виявлення залишків зазначених об'єктів і вивчення стану їх збереження. Проаналізовано роль цих оборонних споруд у загальній концепції оборони міста на той період.

Ключові слова: Львів, Цитадель, Редут, Форт, Брюховичі, Кайзервальд, Zjawieńska Góra.

Ця робота присвячена австрійським укріпленням на території Львова і його околиць, що виникли, починаючи із середини XIX століття, і удосконалювались до початку Першої світової війни.

Після першого розділу Польщі у 1772 році Львів, разом з усією Галичиною, увійшов до складу Австрії. На цей момент середньовічні укріплення міста перебували у вкрай занедбаному стані та вже не могли захистити його мешканців у разі можливого воєнного конфлікту. На той час змінилася і сама концепція ведення війн. З'явилися мобільні армії, озброєні далекобійною артилерією, для якої укріплення такого роду мури вже не являли собою перешкоди. На зміну концепції укріплених міст-фортець тоді прийшла концепція укріплених територій. Основні сили наступаючого супротивника вже не були спрямовані на штурм міських укріплень. Вони просто їх обходили, залишаючи для блокади і здобуття міста лише невеликі загони з потужною артилерією [1, с. 449].

В зв'язку з цим, австрійський уряд наприкінці XVIII ст. провів роботи по розбиранню застарілих укріплень на всій колишній території Польщі, що опинилась під владою Габсбурзької монархії. Саме тоді,

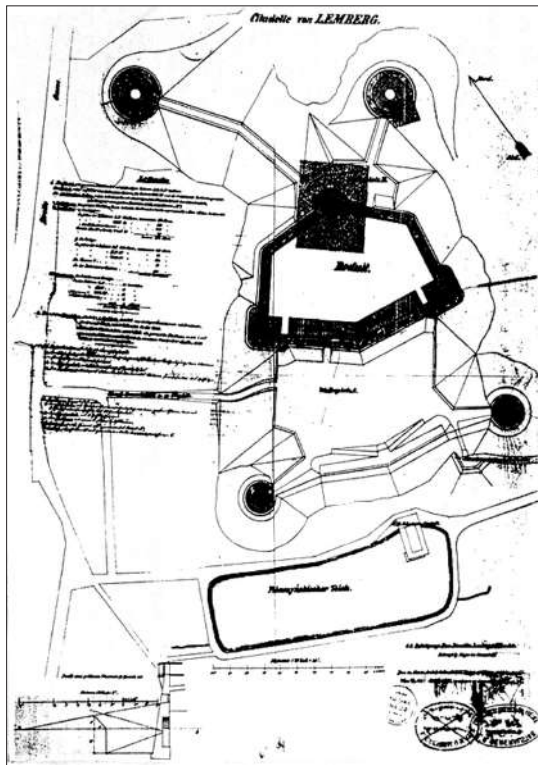

Фото 1. Львівська Цитадель. Проект середини XIX ст. Копія з Kriegsarhiven, Відень [2, с. 112]

починаючи з 1777 року, і у Львів було розібрано практично всі середньовічні міські мури і вежі, ліквідовано укріплення Низького замку, засипано оборонні рови і розрівняно вали. На їх місці з'явилися нові вулиці, що дало можливість значно розширити територію будівництва тогочасного міста.

Але вже у 1820-х роках колишній партнер Австрії по розділу Польщі, Російська імперія, починає інтенсивне оборонне будівництво на новозахоплених землях, що відійшли до неї у результаті цього розподілу. Нею зводяться і модернізувались три лінії фортець для протидії військам ймовірних супротивників, якими були для Росії Австро-Угорщина і Пруссія. Перша з цих ліній проходила через Варшаву, друга – через Брест-Литовськ, третя – через Бобруйськ і Двінськ (теперішній Даугавпілс). Відповідно, австрійський уряд повинен був здійснити якісь свої відповідні заходи на протидію цьому [2, с. 116].

З метою підтримання порядку на захоплених територіях та для попередження можливої військової агресії з боку Росії, австрійський уряд 24 жовтня 1848 року видав указ № L 6096, у якому говорилося: *“...знайти і організувати відповідні споруди під артилерію та воєнні запаси, які малими силами могли б стримати народ...”* [3, с. 25]. Слід звернути увагу, що в тексті цього указу ані слова не було сказано про те, що основним призначенням майбутньої Цитаделі є створення стратегічного плацдарму на випадок можливої маневрової війни з Росією, а зовсім не поліційні функції.